

Vėžių išteklių būklė Vakarų Lietuvoje

Lietuvos vandens telkiniuose gyvena keturios vėžių rūšys. Vakarų Lietuvoje iš esmės yra paplitusios dvi rūšys – plačiažnypliai bei rainuotieji vėžiai. Kai kuriuose vandens telkiniuose gali būti ir nežymios populiacijos siauražnyplių vėžių, kuriuos vėžiautojai parsivežė iš Rytų Lietuvos.

Tikrieji Lietuvos vandenų senbuviai yra tik plačiažnypliai vėžiai. Kitos rūšys į mūsų šalį atsikraustė pačios arba neapdairiai buvo perkeltos iš kitų kraštų. Gyventi visiems vėžiams teko kartu ir, deja, ateiviai daug kur išstūmė mūsų plačiažnyplius. Dėl to galime tik apgailestauti. Juk Vakarų Lietuvoje ankstesniais laikais plačiažnyplių vėžiautojai sugaudavo ne vieną tuziną. O liepos antroje pusėje buvo rengiamos tikros vėžiovimo ir vėžių valgymo šventės. Jomis ypač garsėjo kalkingose Žemaitijos vietovėse bei Šiaurės Lietuvos karstiniame regione – Biržų apylinkėse – gyvenantys žmonės. Vėžiai – mūsų tautosakoje, padavimuose ir istorijoje. O kiek Lietuvoje yra vietovardžių, gyvenviečių susijusių su vėžio pavadinimu. Na, kad ir nedidelis Vėžaičių miestelis, netoli Klaipėdos.

Plačiažnypliai vėžiai – vertingiausia Europoje gyvenančių vėžių rūšis, įtraukta į tarptautinės Berno konvencijos globojamų gyvūnų sąrašą. Žmonės taip didžiai vertina šią rūšį pirmiausia dėl puikios, delikatesinės mėsos. Tačiau plačiažnypliai vėžiai yra ir švaraus vandens indikatoriai, nes yra itin jautrūs taršai ir deguonies stygiui. Laukų trešimas, melioracija ir pesticidų vartojimas buvo vieni iš faktorių, nulėmę šių nariuotakojų išteklių sumažėjimą.

Prisidėjo ir ne visada apgalvotas žuvų veisimas. Išsinėręs vėžys tampa minkštas, lengvai pažeidžiamas, geras grobis plėšrūnams. Naujas vėžių šarvas kietėja apie savaitę ar net daugiau. Tuo metu šie gyvūnai slapstosi urveliuose, bet unguiriams ir vėgėlėms tokios slėptuvės lengvai prieinamos. Tuose ežeruose, kuriuose yra įleista unguirių, paprastai palaiptiems vėžiai išnyksta. Beje, jie skursta ir tuose telkiniuose, kuriuose vandenį drumsčia karpiai. Neatsargiai išlindusio nariuotakojų neatsakys paragauti lydeka ar stambus ešeris. Kitos žuvys mėgsta paskanauti vėžių ikrų ar ką tik išsiritusių jauniklių. Pastaruosius gauda net laumžirgių ir vabalų lervos. Mėgsta vėžius gandrai, kirai, kai kurios antys, audinės, ūdros, ondatros.

Vėžiai, kaip ir kiti gyvūnai, serga įvairiomis ligomis, juos kamuoja parazitai. Baisiausia liga – vėžių maras. Jo bacilas platina paukščiai, žuvis ir kiti užsikrėtę vėžiai. Praeitame šimtmetyje ir anksčiau siautusios maro epidemijos žymiai praretino mūsų vėžiagyvių populiaciją.

Nenuostabu, kad Lietuvoje jau prieš daug metų prasidėjo bandymai introdukuoti labiau atsparias marui vėžių rūšis. Pradžioje tuo tikslu platino siauražnyplius. 1972 metais, atsivežę iš Europos, lietuviai bandė aklimatizuoti žymėtąjį vėžį. Pradžioje tai atrodė gera idėja, nes tie vėžiai sparčiau auga, greičiau subręsta, yra vislesni ir geriau sugeba prisitaikyti pakitusioje aplinkoje. Bet ežeruose, kuriuose jie buvo įleisti, žymėtieji palaiptiesni išstūmė plačiažnyplius vėžius ir tapo vyraujančia rūšimi. Paaiškėjo dar vienas dalykas - žymėtieji vėžiai, patys būdami atsparūs marui, yra šios pražūtingos ligos pernešėjai. Tad gerai, kad į Vakarų Lietuvą jie nepateko (bent jau tokių duomenų nėra).

Į Lietuvą atkeliavo ir dar kita invazinė rūšis – rainuotieji vėžiai. Šie vėžiai pirmą kartą užregistruoti 1994 m., kai buvo atsitiktinai rasti Vakarų Lietuvoje, ežerėlyje Plungės rajone. Tie bestuburiai, patys nesirgdami, irgi yra maro pernešėjai. Tai menkavertė, spygliuotu kiautu, užauganti vos iki 10 cm., bet labai gyvybinga rūšis, aktyvi ištisus metus. Rainuotieji yra keletą kartų vislesni už plačiažnyplius vėžius. Būdami ypač nereiklūs nei deguonies kiekiui, nei vandens kokybei, nei maistui, šie vėžiagyviai lengvai nukonkuruoja vietinius plačiažnyplius ir siauražnyplius vėžius ir tampa ypač pavojingi pastarųjų populiacijų išlikimui. Paskutiniaisiais metais rainuotieji vėžiai labai intensyviai plinta Lietuvoje. Šių gyvūnų gausiai aptinkama daugelyje ežerų bei upių ir net Kuršių mariose bei pačioje jūroje.

Deja, žmonės, neskirdami rūšių, dažnai daro klaidas, rainuotuosius vėžius perkeldami į kitus telkinius. Iš jų tie bestuburiai plinta į naujas upes ar ežerus, ten nukonkuruodami ar susargdindami vietinius žymiai vertingesnius vėžius.

Rainuotieji vėžiai natūraliai gyvena Šiaurės Amerikos rytinės dalies vandenyse, daugiausia Misurio, Misisipės ir Ohajo upių baseinuose. Šiuo metu Vakarų Lietuvoje jie tapo didele problema. Drevernos upėje, susisiekiančioje su Vilhelmo kanalu, jų tiek daug, jog kartkartėmis po stipresnio vėjo jie aklina užpildo žvejų verslininkų nęginių gaudyklių stazines. Nesunku įsivaizduoti vėžių kiekį šiose vandens telkiniuose, jeigu 2 staginių, sudarančių gaudyklę, tūris yra arti 1 kubinio metro. Rainuotųjų vėžių pilna Danės upėje žemiau Taubūčių užtvankos (Kretingos rajonas), Darbos ir Žibos upeliuose. Taip pat šie žnypliuočiai gyvena ir Trinyčių tvenkinyje, Vilhelmo kanale, Minijos, Veiviržos upėse, Nemuno žemupyje, Kuršių mariose, net Baltijos jūroje.

Tuo tarpu plačiažnyplių liko nedaugelyje telkinių. Pagal Lietuvos respublikos aplinkos ministro 2005 m. balandžio 19 d. įsakymo Nr. D1-216 priedus, plačiažnypliai vėžiai gyvena šiose Vakarų Lietuvos vandens talpyklose:

- Kretingos raj. Lazdininkų;
- Jurbarko raj. Girdžių ir Volungiškių;

- Tauragės raj. Dargaičių;
- Plungės raj. Gandingos ir Luknėnų;
- Rietavo sav. Daugėdų.

Klaipėdos rajone, vėžių, nors ir negausiai, aptinkama beveik visuose tvenkiniuose ir rekultivuotose žvyro karjeruose (pvz.: Dovilų karjeruose), Danės upėje ir jos intake Eketėje. Kaip parodė tyrimai vėžiai gyvena, net Danės žemupyje prie Jono kalnelio. Anksčiau vėžių buvo Veiviržo aukštupyje bei vidurupyje, Žvelsoje, Šalpėje, Skinijoje. Tačiau detalesnius vėžių išteklių tyrimus Klaipėdos rajone reikia dar atlikti. Tai ypač svarbu norint sėkmingai vykdyti vėžių išteklių atstatymo darbus.

Gana nemažai plačiažnyplių vėžių gyvena Vakarų Lietuvos ežeruose, net ir tokiuose dideliuose, kaip Platielių ežeras.

Optimaliausiai vandens telkinius žuvinti būtų plačiažnypliais vėžiais, kurie Vakarų Lietuvos regione gyvena ir anksčiau. Rekomenduojami vėžių introdukcijos būdai ir sąlygos:

- ✓ Vandens telkinys, į kurį ruošiamasi introdukuoti vėžius, turi būti tinkamas vėžiams gyventi: vandens parametrai (t^0 , pH, O₂ kiekis, mineralizacija) turėtų būti optimalūs arba artimi tokiems, gruntas kietas, pakankamai slėptuvių, mažai priešų. Geriausia, kad tame telkinyje vėžiai jau būtų gyvenę.
- ✓ Ežeruose, iš kurių imami vėžiai, anksčiau neturi būti siautęs vėžių maras.
- ✓ Rekomenduojame suaugusius vėžius perkelti į naują vietą bent porą dienų palaikyti dėžėse.
- ✓ Ežerų įvėžinimui vėžius reikėtų imti tik iš ežerų, upių įvėžinimui – iš upių

Plačiažnyplių vėžių perkėlimo darbai yra vykdomi, nors ir nedideliais mastais. 1990 – 1998 m. jie buvo išleisti į šiuos Vakarų Lietuvos valstybinius vandens telkinius:

Eil. Nr.	Vandens telkinys	Plotas, ha ilgis, km	Perkėlimo laikas	Perkelta, vnt.	Perkeltų vėžių rūšis
Upės ir upeliai					
1.	Agluona	32,0	1995-96	358	Plačiažnypliai
2.	Aisė	25,7	1996	220	Plačiažnypliai

3.	Baltupis	10,4	1991	300	Plačiažnypliai
4.	Skinija	21,9	1992	183	Plačiažnypliai
5.	Šalpė	48,1	1995	100	Plačiažnypliai
6.	Šyša	63,7	1993, 1995	440	Plačiažnypliai
7.	Šlužmė	16,9	1994	200	Plačiažnypliai
8.	Upita	16,5	1992	293	Plačiažnypliai
9.	Veiviržas	82,3	1992	156	Plačiažnypliai
10.	Žvelsa	48,3	1992, 1995	340	Plačiažnypliai

Prieš keletą metų Ekologijos instituto darbuotojai tyrė plačiažnyplių vėžių paplitimą Lietuvos vandens telkiniuose. Kai kurių mokslininkų nuomone dabar plačiažnypliai vėžiai dar veisiasi apie 140-yje vandens telkiniuose. Tad vėžingų vandenujų liko mažai.

Ekspertiškai įvertinti plačiažnyplių vėžių išteklių 1994-2002 m. tirtuose ežeruose ir metinės sugavimų prognozės (apskaičiuota ≥ 10 cm ilgio vėžiams) (čia ir toliau duomenys imti iš Ekologijos instituto ataskaitų (ruošė A. Burbos ir t.t.), pateiktų Lietuvos valstybiniam žuvinavimosi centrai)

Plotas (S), Ha	Ežerų skaičius, vnt	Vėžių išteklių,		Galimi metų laimikiai, kg
		Vnt	kg	
$S > 100$	14	200000	6000	3000
$50 < S \leq 100$	14	200000	6000	3000
$20 < S \leq 50$	9	75000	2300	1100
$5 < S \leq 20$	11	45000	1400	700
Iš viso:	48	570000	15700	7800

Tirtuose 48 ežeruose apytiksliais paskaičiavimais galėtų būti apie 570 tūkst. verslinio dydžio plačiažnyplių vėžių, kas sudarytų virš 15 t. Galima būtų teigti, kad plačiažnyplių vėžių laimikiai galėtų siekti virš 7 t per metus. Skaičiavimai yra tiksliausi mažesniems – 20-50 ha dydžio ežerams, kuriuose per keletą eksperimentinių gaudymų skirtingose vietose galima gauti patikimus duomenis apie vėžių paplitimą ir gausumą. Didesnio ploto ežeruose, kur daug įvairesni biotopai, atlikti skaičiavimai nėra tikslūs, nes plačiažnypliai vėžiai gali būti apgyvendinę tik jiems tinkančius biotopus. Eksperimentiškai įvertinti plačiažnyplių vėžių išteklių upėse apskaičiavimai pateikti žemiau .

Ekspertiškai įvertinti plačiažnyplių vėžių ištekliai 1994-2002 m. tirtuose upėse ir metinės sugavimų prognozės (paskaičiuota ≥ 10 cm ilgio vėžiams)

Ilgis (L), Km	Upių skaičius,vnt.	Vėžių ištekliai		Galimi metų laimikiai, kg
		vnt.	kg	
100<L<200	1	130000	4000	2000
50<L<100	3	110000	3500	1700
10<L<50	2	40000	1200	600
Iš viso:	6	280000	8700	4300

Apskaičiuoti plačiažnyplių vėžių išteklius upėse buvo sudėtingiau nei ežeruose. Mažesniųjų upių vaga pagal gylį paprastai visa yra tinkama vėžiams, tačiau ilgesnių upių tėkmėje pasitaiko įvairiausių biotopų su didele fizikinių parametrų įvairove. Todėl skaičiavimuose buvo priimta sąlyga, kad vėžiams gyventi tinkamas plotas sudaro tik 1/3 upių ploto, nors pagal gylį visas tirtų upių plotas tinkamas vėžiams gyventi. Tirtose 6 upėse apytiksliais skaičiavimais galėtų būti apie 280 tūkst. verslinio dydžio vėžių, kurių masė sudarytų apie 8,7 t, o galimi metiniai sugavimai – apie 4,3 t. Nors nuo tyrimų atlikimo praėjo keli metai, jų rezultatais, matyt, dar galima naudotis.

Šių skaičiavimų tikslas buvo parodyti, kad Lietuvos vandens telkiniuose yra pakankami plačiažnyplių vėžių ištekliai, kad būtų galima vykdyti kryptingus perkėlimo darbus, atstatant prarastus ar gausinant esamus šios vėžių rūšies išteklius. Išvada - plačiažnyplių vėžių ištekliai respublikos vandenyse visumoje ir atskiruose vandens telkiniuose yra tikrai pakankami tiems

darbams, taip pat tam, kad pradėti civilizuotą mėgėjiškos žūklės verslą. Ši išvada taikytina ir Vakarų Lietuvai.

Ekologijos instituto mokslininkų teigimu, rainuotųjų vėžių išteklių šalies vandenyse yra milžiniški. Jų daugybę galima sutikti daugelyje vietų Nemune, daugelyje jo intakų. 2001 metų tyrimai parodė, kad 144,8 ha ploto Vilkinio ežere apytikriais apskaičiavimais galėtų būti apie 185 tūkstančiai rainuotųjų, o 21,3 ha ploto Peleko ežere – apie 35 tūkstančiai šių neturinčių didesnės verslinės reikšmės vėžiukų. Milžiniški jų išteklių leidžia tikėtis, kad šie gyvūnai taps puikiu mėgėjiškos, o gal ir verslinės žūklės objektu. Juk Prancūzijoje prekiaujama ir rainuotaisiais vėžiais, bet tik rinktiniais (didesniais nei 10 cm).